

ТМГ. XXXVIII	Бр. 1	Стр. 241-261	Ниш	јануар - март	2014.
--------------	-------	--------------	-----	---------------	-------

UDK 316.752.4:271.222(497.11)

Прегледни рад

Примљено: 8. 1. 2014.

Ревидирана верзија: 13. 2. 2014.

Одобрено за штампу: 18. 2. 2014.

Зоран М. Јовановић
 Универзитет у Приштини
 са привременим седиштем у
 К. Митровици
 Филозофски факултет
 Катедра за историју уметности
 Косовска Митровица
 Јасмина Петровић
 Универзитет у Нишу
 Филозофски факултет
 Департман за социологију
 Ниш

О ПОЈЕДИНИМ ОБЛИЦИМА КРИЗЕ (КРИТЕРИЈУМА) У СРПСКОЈ ПРАВОСЛАВНОЈ ЦРКВИ ИЛИ О (НЕ)ПОШТОВАЊУ НОВОЗАВЕТНИХ ПАРАБОЛА*

Апстракт

У раду се проблематизује криза „са много лица“ у Православној цркви у Србији, видљива такорећи у свим сферама њеног данашњег постојања. Као примери су наведени и они који указују на постојање кризе критеријума, односно кризе доследности и кризе светог, као и кризе неселективног тумачења историје и њеног наслеђа, те кризе „осећаја за друге“ и кризе осећаја за „дух времена“ и „дух места“. Истакнути су и могући разлози због чега се стручна јавност, пре свих из сфере социологије, психологије и историје (уметности), није на адекватан начин бавила поменутом проблематиком, уз став да је за тај подухват потребна дубинска елаборација, као и смелост и објективност, укључујући и спремност за тумачење свих страна историје, древне и савремене, независно од тога да ли је она (претежно) „бела“ или „црна“.

Кључне речи: криза, Српска православна црква (Православна црква у Србији), српски народ, селективна историја, злоупотреба наслеђа

zmjovan@sezampro.rs

* Припремљено у оквиру пројекта *Одрживост идентитета Срба и националних мањина у пограничним општинама источне и југоисточне Србије (179013)*, који се изводи на Универзитету у Нишу – Машински факултет, а финансира га Министарство просвете и науке РС.

ON CERTAIN TYPES OF CRISIS (OF CRITERIA) IN THE SERBIAN ORTHODOX CHURCH OR ON THE (NON)- OBSERVANCE OF THE NEW TESTAMENT PARABLES

Abstract

This paper deals with the many-faced crisis in the Orthodox Church in Serbia, visible in almost all aspects of its contemporary existence. Among the examples are those that point to the existence of the crisis of criteria, the crisis of consistency, the crisis of the sacred, the crisis of indiscriminate interpretation of history and its heritage, the crisis of "feeling for others", and the crisis of the sense of "the spirit of the times" and "the spirit of place". The paper also features the possible reasons why the professional community, primarily in the field of sociology, psychology, and (art) history, did not adequately deal with the aforementioned issues, with the view that this endeavour requires deep elaboration, as well as courage and objectivity, including the willingness to interpret all sides of history, ancient and modern, regardless of whether it is (predominantly) "light" or "dark".

Key Words: crisis, Serbia, Serbian Orthodox Church (the Orthodox Church in Serbia), Serbian people, selective history, abuse of heritage

Свако проучавање садашње историје српског народа подразумева суочавање са чињеницом да је исти тај народ постао жртва разноликих дисконтинуитета, идеологија и канона, заблуда и (само)наметнутог обезвређења, духовног, душевног и материјалног. Заправо, без речи „криза“ није могуће начинити ниједну врсту научног, стручног, прозног и есејистичког штива посвећеног ходу српства и његове државе матице кроз савремено доба. Такво стање, будући да је постало вишедеценијски процес с тешко установљивим почетком и још неизвеснијим крајем, доводи у питање и објашњење по коме се криза дефинише као „тренутак човекове пометње која се догађа [тек] с времена на време“ (Vlajković, 1991, стр. 160, 161). Другим речима, последња десетлећа српске стварности смештена су углавном између страховања и манипулација, крађа и прекрађа, самодекларисаних патриота и верских чистунаца и, по њима, издајника, плаћеника и неверника. Изречено добија на снази ако се имају у виду особености савремене историје српства, са свим скривеним или прикриваним узроцима што су утицали на његов духовни пејзаж, од Другог светског рата системски (само)искорењиван, кратковидо или на увредљив начин усмераван, да би на крају остао отрежњен од многих „великих идеја“, а тзв. лепе уметности и вера у Вечност добиле прилику да постану последња одбрана српске нације (уп. Поповић, 1988).

Наведено происходи и из општег социјалног контекста, чија је темељна одредница криза која се не може лоцирати само на пољу економије и политике, премда је у њима најпре видљива. Јер, криза дугорочно потреса и све остале друштвене подсистеме, укључујући и широко подручје културе, доводећи у питање не само функционисање свих друштвених институција, будући да је по среди и вишедеценијско урушавање вредносних темеља на којима оне функционишу. Социолози, социјални психолози и научници других дисциплинарних припадности упозоравају, између осталог, на модификације културних образаца видљиве и кроз хетерогене вредносне склопове (истовремено присуство традиционалних и модерних вредносних оријентација), неретко и на стање аномије и вредносне конфузије, утврђене у многобројним истраживањима изведеним у Србији (Pantić, 1990a; Pantić, 1990b; Vačević et al., 2003; Nikolić, Mihailović, 2004; Pešić, 2006; Kuzmanović, 2003; Kuzmanović, Petrović, 2009). Притом, дуготрајна криза која на разноврсне начине потреса српско поднебље, по тзв. вертикали и хоризонтални, паралише потенцијале за њено превазилажење. Неки аутори (Шушњић, 2005) пак подвлаче проблем трајнијих одредница културног миљеа Србије: традиционализам, ауторитарни менталитет, политичка не/култура, антиинтелектуализам, предрасуде и одсуство критичке јавности).

Остаје енигма да ли је и због тога зачуђујуће мали број текстова посвећених кризи са више лица у Српској православној цркви (надаље: СПЦ), једном од тзв. стубова српства. Повод за обазривост оних који би се бавили кризом у тој Цркви и њеном окружењу могуће је препознати и у томе што такорећи сваки покушај подсећања на разнолике проблеме унутар ње, неретко удружене са неким другим неприличним појавама, бива од њених поклоника оквалификован као недобронамеран чин, усмерен ка разједињењу исте, као и унижењу њене улоге и евидентног значаја. Такав приступ уклапа се, заправо, у познату истину по којој се покушај преиспитивања увреженог или прижељкиваног мишљења оцењује као светогрђе, а афирматори друкчије истине бивају проглашени за отпаднике, односно службенике различитих центара моћи, чији је основни циљ да униште српски род и Цркву којој већински припадају. Нешто слично догодило се недавно управо приликом једне аргументоване критике начина живота појединих пастира СПЦ, на коју је по опробаном рецепту одговорено како преко критичара таквих појава „неко напада Цркву“ и да се тако „шири атеизам, као да је 1945. година“ (Blažović, 2013).

Наведена пракса могла би да послужи и као основ за упитаност проучавалаца институције Цркве и верског живота у Србији о комплексном односу између морала и религије. Речено има смисла нарочито када се има у виду да религијска и морална норма неретко захтевају исти кодекс, вршећи компатибилне функције у друштву

попут интеграције, регулације и легитимације (Gavrilović, 2008, стр. 19, 20), што је видљиво нарочито када се тај однос посматра између два социјална подсистема у дијахроној димензији. Друкчије казано, премда је религија престала бити искључиви основ моралности у савременом друштву, она не негира извесне моралне поуке верницима, па се отуд природно намеће питање да ли је оно што се догађа у склопу институције која каналише верски живот, у овом случају СПЦ, подложно просуђивању и са становишта одређених (универзалних) моралних норми, као и утврђивању доследности у поштовању порука *Новог завета*.

Поводи због чега не постоји макар прегледни списак облика кризе који потресају живот СПЦ вероватно потиче и од тога што се истинољупцима могу догодити разнолике невоље, од „братског прекора“, или пак образложења да – библијском терминологијом речено – није дошло до пуноће времена за афирмисање поменуте проблематике, све до разнолике анатеме, које могу пратити многоврсне консеквенце, видљиве и невидљиве. Да све буде још деликатније утиче и помисао о постојећој спрези државе и Цркве, чиме консеквенце по неистомишљенике и/или жељне истине могу постати још ригорозније.

У том смислу, не треба изгубити из вида ни вишесмилену паролу „православље или смрт“, како је насловљена изложба икона одржана 1996. године у једном престижном галеријском простору у саставу Музеја града Београда – у Конаку кнегиње Јљубице, што значи тик до зграде Патријаршије СПЦ. Наведен усклик, који може бити схваћен и као порука неправославнима или оним који су заблудели, није својствен само ратним годинама и различитим облицима искључивости на тлу распадајуће СФР Југославије, тј. у време када је речена изложба уприличена, јер се појављивао и касније, али је тада, истине ради, углавном поистовећиван с неким расколничким покретима у Православној цркви. (Иначе, усклик „православље или смрт“, познат православној васељени, недавно је осудила Црква у Русији, као паролу која подстиче на националну и верску мржњу (Патриарх Кирил, 2009).

Аналитички текстови о данашњем животу СПЦ и њеном стаду углавном се свде на истраживања социолога и њихово бављење „повратком светом“ и тзв. ревитализацијом религије у Србији, уз повремено подсећање да је у последње време и у тој Цркви уочен пораст религиозности, али не и црквености, те да је религија код већине састављена од издвојених и поново састављених делова вере по властитом избору и личним потребама (уп. Mateljan, 2002, стр. 394). Истине ради, повремено се појави текст и понеког угледника у коме је поменуто забрињавајуће поистовећивање Цркве и српског народа, које симболизује став да „бити Србин, значи бити православан“ (Зеквић, 2001, стр. 59). Изостанак критичког промишљања таквог ста-

ва затире и штету коју је нанело одрицање од стотина хиљада „српских душа“, што су услед одређених околности примиле неку другу веру у оквиру Христове Цркве или неке друге, пре свих исламске, али и тековину модерног друштва – религијску толеранцију, која подразумева право на слободно исповедање вере.

Истовремено на знаке кризе институције упућује и изостанак озбиљније анализе која би се бавила суштинским променама у опхођењу са светим код верујућих у СПЦ. Видљиво је то и из чињенице да не постоји одјек ни на речи Александра Шмемана, једног од најважнијих мислилаца Православне цркве, који је с горчином говорио о стању у тој Цркви, о „религији без вере“ и „професионалној религиозности“, сагледивој и кроз афирмисање култа прошлости и придавање важности спољашњим обележјима и церемонијама, уз капитулацију пред разноликим „измима“ што немају додирне тачке с изворним порукама хришћанства (Шмеман, 2007а, стр. 48, 53, 60, 78, 411, 422, 423, 450, 465; Шмеман, 2007б, стр. 371, 372; Шмеман, 1993, стр. 2). Када је реч о тзв. православном српству вреди нотирати и неке друге чињенице које такође упућују на тињајући процес деградације вере, обојене и облицима „народног православља“ (Bandić, 2009; Radisavljević Ćiparižović, 2006; Vladojević, 2011).

О једном од видова кризе у СПЦ сведочи њена немоћ или незаинтересованост да се децидно ограда од разноликих манипулација (квази)историјом и (квази)традицијом, што су од краја прошлог века и „буђења српског народа“ преплавиле Србију и њено тржиште, не само економско. Изазова такве врсте било је у изобиљу. Није сувишно поменути да није било реакције Цркве ни приликом суочавања с пивским флашама с етикетама на којима је лик „милешевског Белог анђела“ и сличним злоупотребима „религијске иконографије“, наводећи на помисао да је такву праксу могуће сматрати видом ревитализације православља (Naumović, 1994, стр. 111; Наумовић, 1996, стр. 109–145; Продановић, 1999, стр. 157–172). Такву помисао поткрепљује и став како је врх СПЦ схватио значај јавне прославе Божића

„за уздизање њеног статуса и ауторитета, као и за успостављање дубље везе са народом, те укључивања нових верника у јединствену духовну заједницу“ (Вучинић Нешковић, 2008, стр. 70, 71).

Какогод било, својеврсне иконице на флашама с течномшћу „за тело и душу“, као и на привесцима за кључеве и упаљачима постале су такође еклатантни примери банализовања светог, као вид десакрализације у (квази)патриотске и (псеудо)верске сврхе, који немају везе само с кичем, односно шундом, као његовом малигном варијантом. Да слика појединих типова афирмације „српског православља“ и „српског патриотизма“ буде упечатљивија побринули су се и они који се и данас диче флашама с „домаћом љутом“ у које су смештени дрвени крстови различите величине, мање или више ликовно

обрађени, чиме и испијање за живе и мртве, за прошлост, садашњост и будућност као да треба да добије сакралну вредност, а флаше с крстом култни карактер. Све би можда могло бити друкчије схваћено да крст није симбол страдања утемељивача хришћанства, мада би поклоници србовања „уз љуту“ вероватно најпре истакли да је у питању симбол Христове победе над смрћу, што, у складу с учењем Цркве, није неистина.

Да све буде још чудније, када је реч о том најистакнутијем знамену хришћана и хришћанки, јесте и то што СПЦ није посветила ни трен одговарајуће пажње чињеници како су у римокатоличкој жупној цркви Узвишења св. Крижа у Нишу поводом обележавања 1.700 година од доношења Миланског едикта похрањене честице крста на коме је, према веровању, распет Христос (Јовановић, 2013, стр. 119). Да ли је проблем у томе што се речене честице налазе у храму „других“ питање је и за социологе религије, пре свега оне који ће имати способности да се суоче са истином и да је обнародују. Једно од питања коме би морали да се посвете било би и оно усмерено на критеријум по чему нешто постаје свето, односно да ли је свето само ако припада члановима исте Цркве, ма колико је у овом случају реч о општехришћанској вредности. Уосталом, примера непоштовања „туђег“ има на свакој бразди точка новије и савремене историје. Они који заговарају принцип по коме је нешто „наше“ само ако је освећено према молитвословљу и чинима сопствене Цркве, у опасној су заблуди, рекле би апологете изворног хришћанства. Тиме се у исто време пренебрегава покушај Православне и Римокатоличке цркве за обновом која значи повратак тзв. пролећу хришћанства и његовим особеностима (Вукашиновић, 2001; Влахос, 2006, стр. 12–14). Истине ради, вични обликовању јавног мњења у Србији могли су у мештању честица Часног крста у поменути нишки храм да препознају одређене намере Римокатоличке цркве (надаље: РКЦ), али се ни то није догодило.

Одраз својеврсне кризе (критеријума) код припадника и припадница СПЦ огледа се и у нетачном коришћењу појмова и израза. Жртве такве праксе обично су само они којима су пласиране такве грешке. С обзиром на то да је тој проблематици посвећена одређена пажња у стручној јавности (Јовановић, 2012, 887–903), вреди се подсетити неког од најсликовитијих примера. Међу њима је и појам „судбина“, који је навелико коришћен код православних Срба као својеврсни одраз њиховог (наводног) знања и визионарства, односно као покриће за изречено, написано. Све би било прихватљивије да веровање у судбину не припада паганском свету. Другим речима, у случају да се усвоји да је човеку дата слобода од Бога, што је једно од основних учења Цркве, исти не може бити осуђен на судбину. Стога исказ да је нешто или неко „судбина српског народа“, може

звучати и као увреда, а не само као показатељ нечије необавештености или паганства, па било то објављено и у званичном гласилу СПЦ, што се и догодило (Вучетић, 2005; Шаргунов, 2004а).

У односу на поменуто, бенигно звучи то што је *Православље*, не уважавајући истину, не једном објавило текст о „мироносницама“ (Бојић, 2003а, стр. 29; Бојић, 2003б, стр. 29). Све би било још мање битно да се исте не зову „мироносице“, а не као особе које су имале миро у носној шупљини или пак на носу, док су ходиле ка Христовом гробу како би помазале његово мртво тело. Утисак је да наведен пример показује у коликој мери је поштовано читалаштво од којег се очекује да подржава своју Цркву.

Спорни израз „мироносице“ нема покриће ни у црквенословенском језику, који је и сам неретко у употреби до злоупотребе, односно без жеље да се прилагоди савременом човеку. У том смислу не треба изгубити из вида ни често заступљену специфичну кризу изражавања и још понечег у текстовима аутора из кругова блиских СПЦ, склоних коришћењу речи из фонда реченог језика, остављајући утисак као да тиме желе не само да патинирају властиту мисао, него и да је сакрализују и тиме себе поставе на виши ниво у односу на оне којима је мисао саопштена. На изречено се надовезује и размишљање да ли баш све написано, изречено или испевано на старословенском, односно црквенословенском језику има и вредност, што тек донекле досеже до проблема који се односи на дугопостојећи проблем богослужбеног језика у СПЦ и питања коме се језику приволети приликом превођења богослужбених књига, пре свих *Старог* и *Новог завета* (Дамаскин, 1963, стр. 259–264; Стефановић, 1969, стр. 104–109; Кончаревић, 1997, стр. 197–211; Кончаревић, 2000, стр. 149–162; Иринеј, 1985, стр. 11–17; Павле, [књ. III] 1998, стр. 78).

У оквиру говора о „кризи са много лица“ у СПЦ посебно место заслужује и погрешно или неадекватно коришћење појединих појмова у тумачењу њене доданашње историје и наслеђа. Међу таквим појмовима су „прошлост“ и „традиција“, који су често схваћени као синоними и као такви величани. Таква глорификација се догађа и приликом некритичког позивања многих Срба православне вере на сопство и властите корене. Штавише, појам „традиција“ се до данас појављује и у виду борбене пароле против свега новог. Тиме је она постала истозначје за очување старог, али и као облик поклича у прилог повратку у „стара добра времена“. Истовремено, та „златна времена“ постала су део уобичајене реторике „рибара људских душа“ и њихове углавном свесне (зло)употребе спорних, двосмислених појмова. Уосталом и термин „златно доба“ Срба, када се мисли на време Немањића и њиховог владања „светим српским земљама“, одаје утисак као да су у средњем веку истим ходали само обожени, проводећи пред иконама време између рада и ратовања, ра-

змишљајући о величини своје смерности према Богу, владару, локалном феудалцу, високим и – по (хи)јерархији – нижим црквеностојницима помесне Цркве, као и онима који су у њихово име убирали намете и зацртане даровнице. Афирматорима става да „искрени [Срби] родољуби и даље маштају о обнови српске [средњовековне] монархије и повратку предачке, јуначке и витешке Србије“ (Димитријевић, 2006, стр. 30–32; уп. Илић, 1993, стр. 178, 179; Vukomanović, 2008, стр. 125–142), вероватно би засметало и разматрање увелико одомаћеног феномена да се Православна црква у Србији устаљено преводи као „Српска православна црква“, чиме се у основи затире чињеница да Црква у теоријском и појмовном смислу нема етничко одређење, што потврђује и 9. члан *Символа вере* (уп. Биговић, 2010, стр. 386).

У таквом следу и израз „Српска црква“ указује не само на проблем поимања такве установе (јер како може бити нешто само српско ако је универзално [уп. Јелић, 1997, стр. 159]). Појам „Светосавска црква“, навелико коришћен у СПЦ и као истозначје за Православну цркву у Србији, са собом носи додатна оптерећења, која се не сведе само на терминологију. Слично би се односило и на „примат“, који је углавном резервисан у разматрању домета власти римског папе, с једновременим запостављањем утврђивања постојања примата у Православној цркви, и то не само у средњем веку (Которанин, 1995, стр. 49–86; уп. Фидас, 2008, стр. 69–75). Све би можда у овом тренутку било мање битно да и поменуто обележавање 1700 година од доношења Миланског едикта у Србији није потврдило да се у СПЦ непрестано ослушкују „звучи“ из појединих патријаршија и митрополија, уз повремено непринципијелно понашање према Курији у Ватикану, али и уз истовремено коришћење њених разноликих услуга, искустава. О томе сведочи и то што је један од најистакнутијих уметника РКЦ у лицу Марка Ивана Рупника учествовао у првој стручној комисији надлежној за унутрашње уређење Светосавског храма на београдском Врачару, формираној под окриљем СПЦ, о чему јавност није упозната. Све би, опет, било подношљивије и за оне што пропагирају „православље или смрт“ да Рупник није припадник језуитског реда. У исто време појављивали су се текстови у стручним публикацијама с дискутабилним исказима попут следећег:

„Колико су Срби били наивни, али притиснути разним невољама, Турцима и Ватиканом, показује податак што су тада [тридесетих година XVIII века] дозволили да се у Београду оснује језуитска гимназија, не претпостављајући да се више никада језуити неће иселити из Србије [...]. Чак су убијали православне владике и свештенике. Тако су за четири године језуити убили три српске православне владике [...]. Послије тога убиства, католички бискупи пишу папи да не треба дозволити да Срби имају владике, јер ће Србе без владике и свештеника лакше покатоличити...“ (Атлагић, 2008, стр. 144).

Сасвим другу тежину има прећуткивање неких других чињеница које припадају истом добу. Тако, док се неки баве ширењем тек донекле разумљивог неповерења према данашњој РКЦ, на хроничарима Цркве је да пружи и разјашњење извештаја по коме је папа Јован Павле II крајем 2003. године упутио СПЦ велику материјалну помоћ (Е. В., 2003). Такав чин поприма посебну важност уколико се има у виду да су само неколико седмица доцније представници СПЦ одбили да опет оду у Рим, премда је управо на њихов захтев ватиканска администрација организовала сусрет с папом и челним људима ватиканске Курије, чиме је избегнуто „од Ватикана историјско [јавно] извињење за све страхоте и злочине које су починили римокатолици православног становништву кроз векове“ (Tasić, 2004, стр. 2).

Затирање наведеног као једно од лица кризе истинољубља има значај не само у склопу гајења непријатељства према РКЦ у целини (што, свакако, не значи да треба заборавити на ужасавајућу улогу дела свештенства РКЦ у Хрватској у Другом светском рату, на пример). Истовремено се ретко кад може срести податак у јавности о деловању Каритаса Надбискупије београдске широм Србије, чији су резултати много видљивији од оних који су потекли из неких других кругова са седиштем у Србији. За многа постигнућа Каритаса [Caritas], иначе хуманитарне организације РКЦ, углавном знају они којима је и помогнуто, што је, заправо, и најбитније.¹ У том контексту било би добро сазнати исходе хуманитарних акција изведених под патронатом СПЦ, како се исти не би свели на добротворне телефонске поруке за Народну кухињу и усклике „Подигнимо [Ђурђево] ступове“ (код Новог Пазара), на пример. Било је и то у доба када су многи у Србији били радији да приме било какву помоћ како би достојанственије преживели у „земаљској Србији“, не питајући се колико је средстава уложено у медијску афирмацију речене неимарске акције, као и реализацију исте.

Некако у исто доба када је Каритас помагао у ратовима унесрећене и економски обогален живаљ Србије, патријарх Павле, јединствен натпастир СПЦ, чудио се скупоћи возног парка његових епарха и другим њиховим ходочашћима богатству и угодном животу, док су стада која су им поверена таворила у разноликој немаштини. О томе је размишљао и извесни Зоран, који је због луксузног живота свештенства СПЦ путем сајта *svetosavlje.org* питао свог парохи-

¹ Вреди рећи да је само између 1995. и 2005. у Србији и Црној Гори, на различите начине, директно или посредно, помогнуто преко 2.000.000 људи, независно од њихове верске и етничке припадности (Tot, 2006, стр. 24, 25). Истине ради, Каритас је деловао у договору с надлежним министарствима Републике Србије; остварена је сарадња и са преко две стотине социјалних и здравствених институција у Србији, као и другим верским заједницама и невладиним организацијама. Блиска сарадња постоји и са појединим епрахијама СПЦ.

јана „докле тај луксуз код свештенства смије да иде?“. Добио је одговор у коме је речено, поред осталог:

„парохијски свештеник је достојан награде коју прима од својих парохијана, а он је властан да ту награду по потреби и утроши: да купи ауто, да себи прави кућу за пензију, да летује са својом породицом, да путује у атрактивне дестинације итд. Да се покрива колико му губер дозвољава. Моли се Богу за свога свештеника, као што и он узноси молитве за све своје парохијане, за које је одговоран пред Богом. Бог ће из свештеникових руку тражити душе његових парохијана...“ („Питање пастиру“ Светосавље, 2013).

Поводом критика упућених на адресу појединих владика СПЦ да живе у непримереној раскоши, патријарх Иринеј, наследник патријарха Павла, рекао је:

„Ако хоће да нас приме у ту породицу Запада, нека нас приме овакве какви јесмо. Али, ако треба да се одрекнемо и одричемо, хвала им на позиву, остаћемо да живимо својим животом, тешким и мукотрпним, којим смо живели 500 година!“ („Patrijarh Pavle se vozio autobusom...“, 2012).

(Било је то у данима када многи из десетинама километара дуге реке избеглица само из Хрватске током последњег балканског рата нису добили адекватну помоћ ни државе матице, нити СПЦ).

Последње поменуто можда би могло да буде, еуфемистички казано, реверс историје, и то ако би се заборавило (или прећутало, као у наведеном тексту о језуитима и њиховом опхођењу према Србима), како су и поједини београдски митрополити у првој половини XVIII века – док се њихово стадо гушило у немаштини – набављали одећу у Бечу; купујући скуп инвентар за свој београдски двор, не бежећи од европског накита и мириса, свечаних балова и пријема. У тадашњем новом митрополитском двору, изграђеном на „западњачки начин“, послугу су чинили скоро искључиво Немци и Мађари, јер од тридесет два дворска службеника само их је неколико било православне вере (Јовановић, 2011б, стр. 268–269). Било је то у епохи када је у „Српској цркви“ практиковано тзв. откупљење греха (Вуксан, 1991а, стр. 259–270; Вуксан, 1991б, стр. 241–272). Реч је о чину којим је особа која је сматрала да се огрешила о поруке и поуке Распетог куповала тзв. опроснице ради разрешења од греха, што је изум сличан, ако не и исти оном, практикованом у „Латинској цркви“. (Мотиви за данашње донације и друга приложништва СПЦ, остаће засад необрађена од стручњака различитог позива.)

Како се наведени примери не би свели на доба када је Западу требало показати снагу „Српске цркве“, те да она ни по модним детаљима својих предводника није заостајала за римокатоличким прелатима (што је могао бити леп изговор код сопственог стада), побринули су се они који покушавају на све начине да окончају радове у

Светосавском храму у Београду, највећој цркви на Балкану, а по габариту – такође треба нагласити – највећој богомољи Православне цркве у васељени. Све би, опет, можда с неког (дискутабилног) аспекта и било оправдано да не постоје бар два разлога која доводе у питање оправданост тог подухвата. Први, ургентнији већ деценијама, јесте тај што надомак тог, више десетина милиона евра скупог објекта, постоји Клинички центар Србије, у коме је због недостатка медијакмената и застареле опреме многим раније дошао „судњи дан“, уз разнолике муке, понижења. Тако је и данас. Други би могао да се односи и на мегаломанију не само „времену упркос“.

Притом, истинољупци имају разлога да поставе и питање где су, заправо, спаљене мошти најчувенијег српског светитеља и просветитеља, коме је храм на Врачару и посвећен, тј. да ли је место спаљивања „померено“ како би било упечатљивије (уп. Недељковић, 1938, стр. 7–13). У равни с наведеном енигмом је и скрајнуто предање да је део тих реликвија спасен. Наиме, поред озбиљних аргумената који упућују на то да је део моштију Св. Саве Немањића ипак сачуван (Поповић Д., 1998, стр. 251–265), у оптицају је и варијанта да је део његове руке од Османлија откупио извесни Никола Бошковић, предавши је ником другом до дубровачким језуитима 1688. године (Трухелка, 1930, стр. 90–95; Ст. Димитријевић 1926, стр. 822–824; Павловић, 1965, стр. 65). Постоје они, блиски СПЦ, који су пре извесног времена, не без повода, сматрали да су целивали део моштију (руке) тог Немањића у једном манастиру у Метохији, односно, по другој верзији, надомак Космета.

Уместо потраге и за том истином, пре неколико година у круговима бликим СПЦ било је важније питање конфесионалне припадности легура бронзе и звука звона београдског Светосавског храма (Prodanović, 1994, стр. 7)², што је више него налик нешто ранијем проблему у вези с одлучивањем о опеци, камену или бетону за наставак градње истог здања, које је добило значај одбране нације, православља (Јовановић, 1998, стр. 12). Супротстављање таквим размишљањима оцењено је као грех који је могао значити и свеколико изопштење критичара. Занимљиво је што је сваки апел да се оконча градња Клиничког центра Србије, независно од тога да ли би понео име неке локалне или општехришћанске свете особе како се то чини у иноверном (хришћанском) свету, завршавала јадиковком српске власти и причом о немаштини и грешкама власти коју су наследили. У истој епохи догодило се прескупо постављање куполе Светосавског храма на београдском Врачару, док су првој св. литургији под

² Да порекло материјала није увек битан фактор указује и мозаик за београдску Саборну цркву, недавно начињен од „једне и по тоне најскупљег венецијанског стакла“ (Ристић, 2003, стр. 16).

тим кубетом 25. јуна 1989. присуствовали високи партијски и државни функционери, сведочећи о непоколебљивом јединству СПЦ, власти и српског народа (Naumović, 2009, стр. 67). Тада, као ни данас, није одгонетнуто да ли је било важније утврдити да ли заиста постоји сачуван делић моштију „највећег међу Србима“, што би, да је тако, постала најважнија светиња СПЦ, или је градњом мегаломанског објекта требало маркирати једно од најатрактивнијих делова старог Београда. Неком би било небитно што је изградња храма финансирана добротворним прилозима и плаћањем доплатних поштанских маркица, које су приликом слања пошили били у обавези да плате сви житељи и житељке Србије, без обзира на вероисповест, а у складу са уредбом Владе Србије.

У таквом следу намеће се и присећање на један од конкурсних радова за патријаршијски двор СПЦ, који, према плану, треба да буде подигнут нигде другде до на београдском Врачарском платоу. У овом случају, вредно је помена решење које је овенчано другом наградом, а оцењено као дело с одликама херметичке величанствености, које, како је протумачено у образложењу жирија, поседују Хиландар и „пре свих неки староегипатски [пагански] храмови“ („Konkurs za Novu patrijaršiju“, 2004). Иначе, место за поменуто здање до скоро је маркирано тако што је било ограђено жицом, чиме је утисак о светости читавог платоа требало да добије на значењу, с недвосмисленом поруком шта је чије и независно од тога како се дошло у посед истог.

Да цитирано може подстаћи на многа размишљања доприноси и – с аспекта градитељске поетике и семиотичке анализе – крајње дискутабилно здање парохијског дома подигнуто надомак „малог“ храма Св. Саве на Врачару. Реч је о цркви која је до грађења по монументалности величанственог (мегаломанског) храма деценијама била симбол тог платоа, у доба када је требало храбрости испољити своју верску и националну припадност. Када је подигнут наведени парохијски дом, оцењен је у листу *Православље* као „достојан свог историјског значења“, односно као „духовни центар“ који „узраста у лепоти“ (Јовановић, 2011а, стр. 49).

Симболом кризе критеријума у градитељству намењеном СПЦ треба сматрати и некритичко угледање на медијевалну архитектуру, тј. на тзв. српско-византијски стил. Особену вредност има и став по коме у савременом српском друштву „највећи атеисти теже да буду ктитори и градитељи цркава“ (К. М., 1994; уп. Симић, 1995, стр. 32). Притом, евоцирање облика најпознатијих здања средњовековног градитељства могуће је схватити и као вид симулирања прошлости, а не само као могућ израз покајања ктитора и других приложника, на пример.

Уосталом, да је и мегаломанија подстакнута не само кризом критеријума, него и кризом обзира према другом, сведочи предвиђен

габарит крста који је требало да буде подигнут у Нишу поводом прославе 1700 година од доношења *Миланског едикта*. Вреди се присетити децембра 2009. године када су медији објавили како ће поводом тог јубилеја највећи крст на Балкану, висок 80 метара, бити изграђен на брду надомак Нишаве. Израчунато да је за његову изградњу било потребно око милион и по евра. Патријарх српски Иринеј и градоначелник Ниша потписали су тим поводом уговор о заједничкој изградњи Комплекса цара Константина на брду Виник, у склопу којег је требало да се нађе и речени крст. Потписивању је присуствовао и потпредседник Владе Србије и министар за науку и технолошки развој Божидар Ђелић, који је обећао финансијску помоћ државе за реализацију тог пројекта, с тим што су иницијативу за изградњу комплекса покренули нишки привредници („Niš dobija najveći krst...“, 2009; V. N., 2010).

У односу на Ниш, који услед прећутаног разлога није добио – еуфемистички речено – крст, у Крагујевцу је подигнут исти знамен за преко 110.000 евра. Реч је о објекту високом 18 метара с распоном тзв. антене (хоризонталног крака) од 11 метара, који је осветио патријарх Иринеј. У односу на покровитеље идеје и донаторе што су омогућили подизање тог крста (с крајње дискутабилном ликовном поетиком), било је Крагујевчана који су сматрали да „у време кризе новац треба трошити на помоћ људима, а не улагати у објекте ове врсте“, јер „само за громобран на [том] крсту треба издвојити 160.000 динара“, уз став да се „за тај новац може обезбедити око 2.000 obroka у народним кухињама“ („Донатори за православни крст...“, 2009; „Patrijarh će osveštati...“, 2010; „Izgradnja krsta...“, 2010).

Није јасно у коликој мери може бити повезано подизање крста у Крагујевцу (и Нишу) с вешћу како је 19. септембра 2013. „Патријаршија СПЦ отворила луксузну радњу на Теразијама“ и да „Београђанима ових дана застаје дах када пролазе Теразијама“, јер „на броју 22 сада се налази патријаршијска продавница, која прети да засени брендове као што су ‘Armani’ и ‘Burberry’, који су у комшилуку“. Према истом извештају,

„позлаћени престоли, панагије, крстови, владичанске митре и још много тога може се пронаћи у овој продавници. [...] Ово је ново место где ће се сабирати наши људи, грађани, верници да би задовољили своје духовне потребе и потребе својих породица – саопштила је СПЦ.“

Културолози би могли да кажу како је отварање још једне „црквене радње“ у најужем центру Београда прихватљиво, али у неким другим околностима, режимима.

Криза критеријума у СПЦ, уочљива и у виду недоследности, постала је још израженија од тренутка када су уз подразумевајући благослов исте Цркве уведене ТВ камере у олтарски простор за вре-

ме преноса свечаних богослужења. Јер, без најаве и објашњења, милионима гледалаца омогућено је да прате најтајанственији део службе – Канон евхаристије, до тад столећима скриван олтарском преградом од „обичних очију“. У тексту *Критеријуми српске црквене уметности* Миодраг Јовановић, један од ретких спремних и смелих који је јавно указао на поменуто, подсетио је и на речи Павла Флоренског да када би верујући били довољно „одухотворени“ олтарска преграда више не би биле потребна, те отуда није јасно шта се хтело ТВ преносима свих сегмената св. литургије (Јовановић, 1998, стр. 14; Флоренски, 1990, стр. 39; уп. Игнатије, 2007, стр. 17–24; Вукашиновић, 2007, стр. 111–134). (Питајући се да ли је савременом човеку уопште потребан црквени живопис или се он довољно одмакао од потреба неписмених за *Библијом за неписмене* [*biblia pauperum*], Јовановић се оправдано осврнуо и на проблем критеријума у црквеном сликарству, с обзиром на то да се у живописању и иконописању нових храмова СПЦ предност често даје „неукиим домаћим мајсторима, грчким тапетарима и путујућим руским занатлијама“, чиме се криза у СПЦ и на том пољу продубљује, ма колико већ деценијама постоје српски уметници достојни тог чина (Јовановић, 1998, стр. 14; Јовановић, 2011а).

Поводом откривања најсветијег дела литургијског чина конзументима ТВ преноса, у *Православљу* је објављено питање заинтересованог. То питање, у једном сегменту чак и, благо речено, чудно, гласило је:

„Зашто се на телевизији приказује Божанска литургија? Претпостављам да има много немоћних, који су ’приковани’ за постељу болешћу, па је то можда због њих. Но и поред тога, св. Литургија је Тајанство! Када би бар спикер-коментатор објаснио гледаоцима да тајанство Евхаристијског канона могу гледати само крштењени људи“.

У немуштом и недореченом одговору представника Цркве у лицу Александра Шаргунова, објављеном одмах иза питања, речено је, између осталог,

„слажем се са Вама да не би требало емитовати на телевизији тајну Евхаристијског канона, јер ће ти исти ТВ канали одмах после св. Литургије приказивати и непристојности. Ми живимо у време Вавилона – обезвређивања вредности, обесмишљавања речи и мешања светиње са нечистотом. Неки ће рећи: ’Неверујући неће ово ни гледати, то њима ионако није интересантно!’ Но, слична размишљања могу само сведочити о губитку страха Божијег код таквих људи...“ (Шаргунов, 2004б, стр. 40).

На одређеном нивоу посматрања Шаргуновљев став могуће је довести у везу и са, услед различитих, али препознатљивих разлога, никад истицаним протођаконом СПЦ Марком Илићем и његовим

текстом посвећеним проблемима и перспективама уметности Православне цркве, по коме се с померањем степена духовног и интелектуалног човековог развоја очекује и аналогно (не само) уметничко стваралаштво намењено Цркви, јер „осећа човек да ли је за њега нешто спремљено или је од јуче“ (Илић, 1986, стр. 13). Међу онима који непрестано „крчкају“ оно „од јуче“ и „прекјуче“ јесу и они који, користећи се тзв. српском Византијом као погодним тлом за манипулацију или мистификацију, припадају кругу поклоника бездушног реплицирања средњовековне уметности тзв. источног хришћанства и/или неретко незналачког фаворизовања њених тековина, уз аргументе да се управо тиме бране не само вера и традиција, него и националне особености СПЦ, односно српства у целини. У том контексту треба схватити и став по коме је еманципација српства од патријархалних вредности и традиционализма (и у склопу црквене уметности), схватана као губитак идентитета, верског и националног, а ново (и у уметности) као средство одвраћања од веровања.

У том контексту, када данас говоримо о савременој уметности намењеној СПЦ треба истаћи како се, за разлику од кризе у сликарству византијског света, која је избила у часу када се уметност до краја претворила у слушкињу теологије и када је стварање поклекло под терором теорије, изгубивши се у лавиринтима богословске мисли (Радојчић, 1975, стр. 256), криза која је обележила потоње стваралаштво за Цркву појављивала се увек када је требало суштински разграничити уметничку креацију од простог копирања и/или дилетантства, и када је било потребно одредити се према прошлости, карактеру традиције, као и савремености уметничког изражавања (Јовановић, 2011а).

* * *

Ма колико је неспорно право СПЦ да одлучује о себи, па и о томе како ће се понашати њено свештенство, какве ће храмове себи градити и на који начин ће их осликавати, те каквим појањем ће пратити богослужења и којим ће се језиком користити, њена улога и статус у српском народу допуштају хуманистима да се баве њоме без задршке. Друкчије речено, у укрштању интердисциплинарних осматрања данашњег живота СПЦ и њеног стада потребни су посвећенички истрајни, корисни и објективни тумачи њиховог постојања, па тако и они који би се бавили евидентном кризом „са сто лица“, укључујући и паралелни ток клерикализације Србије, о чему је на јавној сцени тек понеко јавно прозборио³ (једнако колико и о бројани-

³ Видети, на пример, текст на сајту Радија Слободна Европа под називом „Zašto Tadić sedi u Sinodu SPC?“.

цама, које, по свему судећи, постају основно обележје верског и етничког идентитета српства православне вере, ма колико исте немају везе с наведеним одређењима [Павловић, 2010, стр. 145–166]). У здравим срединама (с јасним критеријумима), прилагођеним савременом човеку и његовим потребама, посвећеност аналитичара критичком промишљању деловања верских институција била би позитивно вреднована и од челника СПЦ, јер својим чином могу допринети њеном истинском развоју, преображају.

Једна од вредности историје јесте и у томе што она успева да реверс и аверс истине кад-тад изнесе на светлост дана, спроводећи их кроз време, различит коров и трње. Постојање тумача савремене историје СПЦ који би томе допринели често је много неизвесније, суровије, и то посебно када се труде да буду подједнако далеко од оних који клече пред различитим полуистинама и оних који их, такође фигуративно казано, одбацују као потпуно неистините. Отуд је важно да се у тој мисији окупе сви који имају образ, образовање и храброст, без обзира на то што речено може зазвучати и попут поруке неке од новозаветних парабола, којих се, утисак је, не придржавају многи међу онима што их величају. И због тога се вреди подсетити шта је у *Новом завету* речено о онима који „поштују Бога само устима“ и „не врше оно, чему сами уче [проповедају]“, те „имају само обличје побожности“. То су и они „који се показују као праведни, а у ствари су пуни неправде“, љубећи „првенство и одличја“ (Милетић, 1977, стр. 137).

ЛИТЕРАТУРА

- Атлагић, М. (2008). Католичење Срба на Косову и Метохији у XVII вијеку. *Баштина*, (25), 137–147.
- Bandić, D. (2009). *Narodno pravoslavlje*. Beograd: Biblioteka XX vek, Knjižara Krug.
- Ваћевић, Лј. et al. (2003). *Promene vrednosti i tranzicija u Srbiji: pogled u budućnost*. Beograd: Friedrich Ebert Stiftung, IDN.
- Биговић, Р. (2010). Православна црква и европске интеграције. У Д. Ђорђевић и М. Јовановић (Прир.), *Могућности и дoмети социјалног учења православља и Православне цркве* (стр. 375–386). Београд: Фондација Конрад Аденауер, Ниш: ЈУНИР.
- Влагојевић, М. (2011). Актуелна религиозност грађана Србије. У А. Младеновић (Ур.). *Religioznost u Srbiji 2010. Istraživanja religioznosti građana Srbije i njihovog stava prema procesu evropskih integracija* (стр. 43–72). Beograd: Hrišćanski kulturni centar, Centar za evropske intergracije, Fondacija Konrad Adenauer.
- Влаговић, К. (2013, Мај 27). Амфилохије брани владике. Курир (доступно на: <http://www.kurir-info.rs/amfilohije-brani-vladike-clanak-809427>).
- Бојић, М. (2003а Мај 15). Мироноснице, апостол и Браћа, *Православље*, стр. 29.
- Бојић, М. (2003б Април 1–15). Деспот, пророк, мироносница... *Православље*, стр. 29.
- Влајковић, Ј. (1991). Šta je kriza? *Psihologija*, (1–2), 160–169.
- Влахос Ј. (2006, Март 1). Богословље литургијске обнове. *Православље*, 12–14.

- Вукашиновић, В. (2007). Теолошке основе иконостаса. У М. Андрић, В. Вукашиновић (прир.). *Зборник радова са конференције Иконостас као духовни и културни печат хришћана* (стр. 111–134). Крагујевац: Завод за заштиту споменика културе.
- Вукашиновић, В. (2001). Литургијска обнова у XX веку: историјат и богословске идеје литургијског покрета у Римокатоличкој цркви и њихов узајамни однос с литургијским животом Православне цркве. Београд: Богословски факултет СПЦ; Нови Сад: Беседа; Вршац: ФИДЕБ.
- Vukomanović, M. (2008). *Homo viator. Religija i novo doba*. Beograd: Čigoja štampa.
- Вуксан Б. (1991). Опросна писма пећких. *Balkanica*, XXII, 259–270.
- Вуксан Б. (1991). Покајање и исповед код Срба у религиозној литератури и графици XVIII века. *Зборник Филозофског факултета у Београду*, XVII–A, 241–272.
- Вучетић В. (2005). Опстанак уз молитву и рад. Његово Преосвештенство Епископ горњокарловачки Герасим. *Православље*, стр. 952.
- Вучинић Нешковић В. (2008). *Божић у Боки Которској. Антрополошки есеји о јавном налагању бадњака у доба постсоцијализма*. Београд: Филозофски факултет, Чигоја штампа.
- Gavrilović, D. (2008). *Moral i religija u savremenom društvu*. Niš: Filozofski fakultet.
- Дамаскин, митрополит загребачки. (1963). О употреби српског језика у нашем богослужењу. *Гласник СПЦ*, (7), 259–264.
- Димитријевић, В. (2006, март 1). Православни монархизам: извори и смисао. С вером у Бога, за Краља и Отаџбину. *Православље*, стр. 30–32.
- Димитријевић, Ст. (1926). Свети Сава у народном веровању и предању. *Весник српске цркве*, 822–824.
- Донатори за православни крст у Крагујевцу. *Званични сајт општине Крагујевац*. Доступно на: http://www.krugujevac.rs/Grad_Kragujevac_RSS-43-1-1836
- Е. В. (2003, Новембар, 11). 100.000 долара „сестринској цркви“, *Вести*.
- Зековић, М. 2001. Косовски мит и светосавље. *Зборник Филозофског факултета у Приштини*, (31), 47–67.
- Zašto Tadić sedi u Sinodu SPC? (2009, Novembar 28). *Радио Слободна Европа*. Доступно на: http://www.danas.org/content/most_crkva_drzava/1889873.html
- Игнатије, епископ браничевски. 2007. Дијалектички однос између Царства Божијег и царства земаљског као претпоставка за појаву олтарских преграда. У М. Андрић, В. Вукашиновић (прир.). *Зборник радова са конференције Иконостас као духовни и културни печат хришћана* (стр. 17–24). Крагујевац: Завод за заштиту споменика културе.
- Izgradnja krsta u Kragujevcu. (2010, Mart 5). *B92 net*, Доступно на: http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2010&mm=03&dd=05&nav_id=415724
- Илић, В. (1993). Културна и религијска свест у (средњовековној) култури Срба, У Г. Живковић (Прир.). *Човек и црква у вртлогу кризе: шта нам нуди православље данас?* (стр. 177–187). Ниш: Градина.
- Илић, М. (1986). Црквено сликарство у Српској цркви данас. *Православље*, 458, стр. 13.
- Иринеј (Б.), јеромонах. (1985). Нови превод Светога Писма и Новог Завета, *Гласник СПЦ*, (1), 11–17.
- Јелић, Д. Б. (1997). Терминологија. *Свети кнез Лазар*, (4), 157–159.
- Jovanović Z. M. (2013). *Niška župa Uzvišenja Sv. Križa od začetaka do danas*. Beograd: Beogradska nadbiskupija.
- Јовановић, З. М. (2012). Да нам буду јаснија питања наше вере и струке или о језичким недоумицама и њиховој (зло)употреби. *Теме*, 36(2), 887–903.

- Јовановић, З. М. (2011а). *Византина у савременој српској уметности*. Београд: Службени гласник.
- Јовановић, З. М. (2011б). *Београдска римокатоличка (над)бискупја, њени напастори и цркве кроз епохе*, књ. I. Београд: Београдска надбискупја.
- Јовановић, М. (1998). Критеријуми српске црквене уметности. *Зборник Матице српске за сценске уметности и музику*, (15), 11–15.
- Конкурс за Novu патријаршију (2004). *DaNS* (47), стр. 58.
- Кончаревић, К. (1997). Расправе о богослужбеном језику у Срба (1868–1969). *Српски језик*, (1–2), 197–211.
- Кончаревић, К. (2000). Прологомена за расправу о нашем богослужбеном језику. *Богословље*, (1–2), 149–162.
- Которанин, Ж. (1995). О пореклу „већих“ права Цариградске цркве. *Свети кнез Лазар*, (1), 49–86.
- К.[убуровић], М. (1994, Новембар 25). Ни шаблони, ни споменик сујети. *Политика*.
- Kuzmanović, B. (2003). Autoritarna svest kao ometajući činilac u razvoju demokratskih institucija. U Lj. Bačević et al. *Promene vrednosti i tranzicija u Srbiji: pogled u budućnost* (стр.123–130). Београд: Friedrich Ebert Stiftung, IDN.
- Kuzmanović, B., Petrović, N. (2009). Preferencije ličnih i društvenih ciljeva srednjoškolaca Srbije. *Sociološki pregled*, 43(4), 503–523.
- Mateljan, A. (2002). Postmoderna i teologija. Postmoderna svijest pred teološkim pitanjima i odgovor teologije na postmodernu religioznost. *Crkva u svijetu* (4).
- Милетић, Д. (прир.). (1977). *Библијско-богословски речник*. Београд: Црква Св. Тројице.
- Naumović, S. (2009). *Upotreba tradicije u političkom i javnom životu Srbije na kraju dvadesetog i početkom dvadeset prvog veka*. Београд: IFDT; "Filip Višnjić".
- Наумовић, С. (1996). Од идеје обнове до праксе: оглед о односу политике и традиције на примеру савремене Србије. У *Од мита до фолка* (стр. 109–145). Крагујевац: Центар за научна истраживања САНУ и Универзитета.
- Naumović, S. (1994). Upotreba tradicije. Politička tranzicija i promena odnosa prema nacionalnim vrednostima u Srbiji 1987–1990. У М. Prošić-Dvorniković (Ur.). *Kulture u tranziciji* (стр. 95–118). Београд: Plato.
- Недељковић, Р. (1938). Где је спаљен Свети Сава?. *Београдске општинске новине*, (1), 7–13.
- N. V (2010, Jul 30). Simbol stradanja i spasenja. *Večernje novosti*. 2010). Dostupno na: <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/aktuelno.69.html:294573-Simbol-stradanja-i-spasenja>
- Nikolić, M., Mihailović S., ur. (2004). *Mladi zagubljeni u tranziciji*. Београд: Centar za proučavanje alternativa, Center for Policy Studies.
- Niš dobija najveći krst na Balkanu (2009, Decembar 31). *Vesti B92*. Dostupno na: http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2009&mm=12&dd=31&nav_id=401361
- Павле, патријарх. (1998). *Да нам буду јаснија нека питања наше вере*, књ. 3. Београд: Издавачки фонд Архиепископије београдско-карловачке.
- Павловић, А. (2010). Бројанице код средњошколаца у улози дефинисања верског и етничког идентитета. *Баштина*, (29), 145–166.
- Павловић, Ј. (1965). *Култови лица код Срба и Македонаца (Историјско-етнографска расправа)*. Смедерево: Народни музеј.
- Pantić, D. (1990a). *Promene vrednosnih orijentacija mladih u Srbiji*. Београд: IDN, Centar za politikološka istraživanja i javno mnjenje.

- Pantić, D. (1990b). Vrednosti mladih u vreme krize. U D. Pantić, Lj. Baćević (prir.), *Deca krize: omladina Jugoslavije krajem osamdesetih* (str. 173–202) Beograd: IDN, Centar za politikološka istraživanja i javno mnjenje.
- Патријарх Кирилл (2009 Март 8). Горжество Православия. Чем опасны слова „Православие или смерть”. Доступно на: <http://www.pravmir.ru/torzhestvo-pravoslaviya-chem-opasny-slova-pravoslavie-ili-smert/>
- Patrijarh Pavle se vozio autobusom, današnji “vozni park” Patrijaršije vredan nekoliko miliona eura!!! (2012, Decembar 5). *Svet*. Доступно на: <http://www.svet.rs/planeta/patrijarh-pavle-se-vozio-autobusom-danasnji-vozni-park-patrijarsije-vredan-nekoliko-miliona-eura>
- Patrijarh će osveštati Đurđevdanski krst u Kragujevcu (2010, Jul 15). *Kurir*. Доступно на: <http://www.kurir-info.rs/patrijarh-ce-osvestati-durdevdanski-krst-u-kragujevcu-clanak-41042>.
- Pešić, J. (2006). Persistence of Traditionalist Value Orientations in Serbia. *Sociologija*, 48 (4), 289-307.
- Питање пастиру (2013). *Светосавље*. Доступно на: http://www.svetosavlje.org/pastir/index_sve.php?qa=2551
- Поповић, Д. (1998). Мошти светог Саве. У С. Ћирковић (Ур.). *Свети Сава у српској историји и традицији. Зборник радова саопштених на Међународном научном скупу САНУ*, Научни скупови књ. LXXXIX, 251–265.
- Поповић, М. (1988). Последња одбрана једног народа. *Глас САНУ*, CCCLVI (4), 19–27.
- Prodanović, M. (1994). Воја звона. *Vreme umetnosti* (1), 7 (додатак у недељнику *Vreme*).
- Продановић, М. (1999). Нове форме скрнављења. У Д. Сретеновић (Прир.). *Ново читање иконе* (стр. 157–172). Београд: Геопоетика.
- Radisavljević Šiparizović, D. (2006). *Religioznost i tradicija: vezanost za religiju i crkvi u Srbiji na raskršću milenijuma*. Beograd: ISI FF.
- Радојчић, С. (1975). *Узори и дела старих српских уметника*. Београд: Српска књижевна задруга.
- Ристић, С. (2003, Јун 15). Коцкице духовности. *Православље*, стр. 16.
- Симић, П. (1995). Архитектура храма и њена духовна подлога. У Б. Стојков, З. Маневић (Ур.). *Традиција и савремено црквено градитељство* (стр. 31–32). Београд: Институт за урбанизам и архитектуру Србије.
- Стефановић, Б. (1969). О најновијем покушају увођења српског језика у богослужење и неким проблемима превођења богослужбених књига. *Православна мисао* (1–2), 104–109.
- Т.[асић], Ј. (2004, Јун 8). У Vatikan bez vladika. *Danas*, 2.
- Tot, D. (2006). Aktivnosti Caritas-a SCG. *Blagovest*, (4), стр. 24, 25.
- Трухелка, Б. (1930). Старохришћанска сећања Николе Бошковића. *Мисао*, 90–95.
- Фидас, В. (2008). Примат и саборност Цркве у православном предању. *Богословље*, (1), 69–75.
- Флоренски, П. (1990). *Иконостас*. Никшић: Јасен.
- Шаргунов, А. (2004а). Продубљивање српске трагедије. *Православље*, стр. 912.
- Шаргунов, А. (2004б, Октобар 15). Литургија на ТВ – да или не. *Православље*, стр. 40.
- Шмеман, А. (2007а). *Наш живот у Христу. Христов живот у нама. Изабране, досад необјављене беседе, есеји и студије*. Београд: Мисионарска школа при храму Светог Александра Невског.
- Шмеман, А. (2007б). *Дневник оца Александра Шмемана 1973–1983*. Требиње, Београд: Епархија захумско-херцеговачка и приморска, Видослов.

- Шмеман, А. (1993). Суштинско питање. *Хришћанска мисао*, (6–8), 2–5.
- Шушњић, Ђ. (2005) Препреке на путу разумевања, поверења и помирења. У М. Ситарски и М. Вучинић (прир.). *Вера – знање – мир*, (стр.103–112). Београд: Београдска отворена школа.

Zoran M. Jovanović, University of Priština, temporarily located in Kosovska Mitrovica, Faculty of Philosophy, Department of Art History, Kosovska Mitrovica
Jasmina Petrović, University of Niš, Faculty of Philosophy, Department of Sociology, Niš

ON CERTAIN TYPES OF CRISIS (OF CRITERIA) IN THE SERBIAN ORTHODOX CHURCH OR ON THE (NON)- OBSERVANCE OF THE NEW TESTAMENT PARABLES

Summary

Any study of the current history of the Serbian people means dealing with the fact that these people fell victim to various discontinuities, ideologies and canons, misconceptions, and a (self)-imposed impairment, both spiritual and material. In fact, without the word "crisis", it is impossible to write any kind of expert, prose, and essayistic text devoted to the transition of Serbs and their mother country through modern times. Hence an even greater enigma about a surprisingly small number of texts devoted to the many-faced crisis in the Serbian Orthodox Church, an institution that is considered to be one of the so-called pillars of Serbism. The reason for caution of those who would deal with crises in the Church and its environment in their writing can be recognized in the fact that virtually every attempt of reminding the public of the various problems within the church is usually qualified by its believers as sacrilege or as a malicious act. Moreover, people holding different beliefs may be declared apostates or officers of different power centres, whose main goal is to destroy the Serbian people of the Orthodox faith. To make things even more delicate, it is not unreasonable to bear in mind the existing collusion of church and state, which means that the consequences for dissidents and/or those looking for the truth can become more rigorous.

Either way, the focus of each objective interpretation of the situation in the Serbian Orthodox Church should not bypass important issues illustrated with notable examples through which they become visible to the general public. Among them are those relating to the abuse of terminology, such as the concepts of "past", "tradition", "Serbian Church", and the mystification of medieval heritage, or affirmation of the selective past, which, by the way, is more dangerous, as many smouldering conflicts in the "Balkan bleakness" can be fuelled over it.

This paper pointed to the inconsistency in the affirmation of Christ's messages and lessons, which addresses a kind of moral crisis among those who propagate them. It also mentioned the crisis within art intended for the Orthodox Church, manifested through forced, heartless, and/or ignorant replication of Serbian medieval art, disrespectful of "the spirit of the times" and the needs of the modern man. Instead, megalomaniacal and/or expensive buildings related to church (temples, bishop residences, crossroads crosses) have been built in Serbia during the last decade, while the vast majority of the Serbian population was struggling to survive the economic crisis. At

the same time, religious stores have oddly appeared in the elite part of Belgrade, among the world's most expensive brands' stores. Therefore, the paper indicated that this may be considered normal in other regimes and systems of values, like the cry "Orthodoxy or death", which has occasionally been expressed in public from the nineties onwards, including one gallery under the patronage of the state.

A special place in the crisis of criteria inherent in the Orthodox Church in Serbia and its members belongs to "folk Orthodoxy", associated with the mass market, with various examples of desacralization of the sacred. Nevertheless, the Church has not admitted to being in crisis because it cannot fight against such phenomena; moreover, it affirms them in a way, sometimes even by ignoring the problem, probably thinking that it is more important to have as many members as possible regardless of the cost.

To illustrate this, the paper included the case of TV broadcasts of the holiest part of the sacred liturgy from the altar area in the temples of the Serbian Orthodox Church, bringing into question the legitimacy of the altar partition ("iconostasis"), which serves to shelter certain parts of the sacred liturgy performed in the altar area from the "common" eye.

The paper specifically highlighted particular aspects of the life of priests and the top clergy of the Orthodox Church in Serbia, which are not in keeping with their vocation and which can be fairly well described by the segments from the New Testament referring to those who "flatter him with their mouths" and "outwardly appear righteous to others, but within... are full of hypocrisy and lawlessness", loving "best seats... and the places of honour".